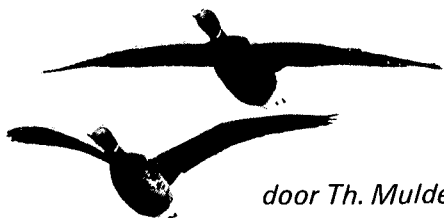

De Rotgans op Wieringen*

door Th. Mulder

Na zo'n 40 jaren vrijwel afwezig te zijn geweest, zijn sinds 1975 weer geregeld Rotganzen op Wieringen te zien. Hun terugkomst hangt samen met een toename van de populatie die dat jaar voor het eerst sinds lange tijd boven de 100.000 exemplaren uitsteeg. Tot het begin van de dertiger jaren was de Zwartbuikrotgans 's winters langs de kusten van de Noordzee zeer talrijk. In het midden van de vorige eeuw schrijft de bekende Duitse vogelkundige Naumann dat de Rotganzen aan deze kusten zo talrijk waren dat 'het geluid van de branding overstemd werd door hun geroep en de zwermen als rook de zon verduisterden'. Brehm (rond 1880) schrijft in dergelijke bewoordingen o.a.: 'Zover het oog reikt ziet men de wadden of de zandbanken die bij eb zijn drooggefallen bedekt met ganzen'.

De Rotganzenvangst op Wieringen

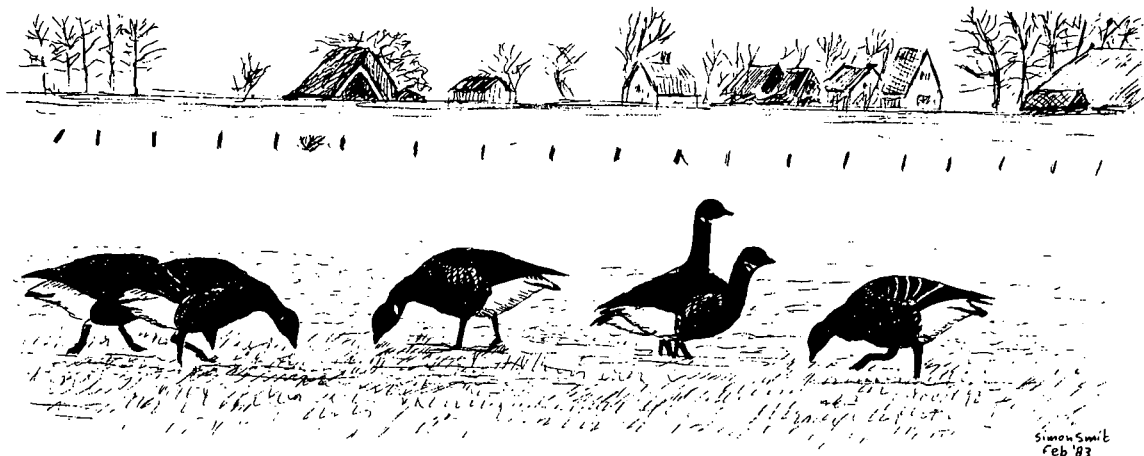
Ook in het westen van de Waddenzee, rond Wieringen, het Balgzand en bij Texel kon het er letterlijk zwart van zien. Dat kwam doordat hier uitgestrekte zeegrasvelden waren en het zeegras vormde het voornaamste voedsel voor de Rotganzen in de winter. Zij pikten de bladeren uit het water op, grondelend als eenden en bij laag water liepen zij grazend op de drooggefallen velden. In normale winters bleven de meeste Rotganzen in de Wadden- en Zuiderzee overwinteren. Verschillende verhalen van oude eilanders en kustbewoners zijn hier duidelijk over. Zij werden ijverig bejaagd en gevangen. Op Texel bijv. schoten 4 jagers in de twintiger jaren elk seizoen zo'n 2000 Rotganzen. Ook de Wieringers wisten er raad mee. Bekend zijn de verhalen over het kanongeweel, gemonteerd op een boot. Het had zo'n zware lading dat met één schot soms meer dan 50

ganzen werden gedood. Met dit schiettuig schijnen trouwens in plaats van ganzen uit de lucht, ook wel schutters in de lucht gevlogen te zijn.

Op Wieringen was men ook zeer bedreven in het vangen van Rotganzen met slagnetten. De mensen die dit bedrijf nog hebben uitgeoefend, raken uitgestorven. Ongeveer 10 jaar geleden vertelde de heer Kees Wiegman – toen 80 jaar, inmiddels overleden – over deze vangst. Enkele fragmenten uit zijn verhaal:

'Temet waren er hopen ganzen, hele bossen. Het heb wel geweest dat er bossen waren die wel 10.000-den groot waren. Als het ijs aan de kant was en de ganzen naar de buitenkant gingen, dan had je van die hele strekken. In die tijd (rond 1925) aten de ganzen vooral wier (zeegras), het liefst de wortels. Dit werd ook als lokaas gebruikt bij de netten, in bosjes gebonden. Het vangen gebeurde bij opkomend water. De ganzen kwamen mee met de vloed. Ze gingen op de bosjes wier leggen en dan sloeg het net erover. Het hoogste wat ik weet was 35 ganzen in één trek, een hele bos. In een seizoen ving je er gemakkelijk wel een

* Dit artikel verscheen eerder in het jubileumnummer van 'De Meerkoet' van de KNNV-Vogelwerkgroep Wieringen en Wieringermeer.

Simon Smit
Feb '83

paar honderd. Het zeegras vroom niet dood of het moest dagen en dagen droog liggen. Meesttijds konden ze er de hele winter van eten. Je had dicke en dun begroeide plaatsen, net als gras. Als er te kort eten was, kwamen ze ook wel binnen om te eten, maar niet veel. Ik at ze niet graag, mijn broer Siemen wel. Ze smaakten net als kip, het vlees was roder, echt wild.'

De Wieringers hadden al eeuwenlang een speciale 'band' met de Rotganzen, zij het dat de liefde wel van één kant kwam. In een beschrijving uit 1598 van de tochten 'Om de Noord' en de overwintering op Nova Zembla staat o.a. dat de zeevaarders broedende Rotganzen op Spitsbergen aantreffen en vervolgens: 'Dit waren echte rotganzen zoals er in Holland bij Wieringen elk jaar ook zeer veel komen en gevangen worden'.

Op verschillende 17e eeuwse grafzerken in de kerk van Hippolytushoef staat het oorspronkelijke wapen van Wieringen afgebeeld met 3 Rotganzen in het schild. Ook in het tegenwoordige wapen en in de gemeentevlag komen Rotganzen voor. Bekend is ook de Wieringer familienaam Rotgans.

Voordat het zeegras plotseling in het begin van de dertiger jaren overal in Europa verdween door een ziekte, kwamen de Rotganzen alleen bij uitzonderlijke winterse omstandigheden op binnendijks cultuurland grazen. Als de Waddenzee met ijs bedekt raakte, vertrokken de ganzen naar de zeegrasvelden langs de Engelse en Franse kusten, waar de weersomstandigheden meestal wat milder waren. In Engeland kwamen ze dan zo massaal aan dat men van 'the grand armies' sprak. In strenge winters was de Rotgans de talrijkste ganzensoort in Engeland en dan was het op de Londense markten een goedkope bout voor de armen.

De voedselbronnen van en het populatieverloop bij de Rotgans

We kunnen wel aannemen dat de omvang van de populatie Zwartbuik-rotganzen voor een belangrijk deel bepaald werd door de zeegrasvoorraad in het Noordzeegebied, waar de ganzen acht tot negen maanden van het jaar op waren aangewezen. Hoewel er al sinds het begin van deze eeuw sprake was van enige afname van het aantal ganzen, klapte de populatie in elkaar na de zeegrasramp (in de Waddenzee in 1931).

De hongerende ganzen kwamen wel binnendijks grazen, maar hier werden zij een gemakkelijke buit voor de jagers. Geschoten ganzen bleken toen niet meer dan één pond te wegen, terwijl hun normale gewicht rond de drie pond ligt. Bovendien was er in die tijd binnendijks praktisch alleen op de wintergraanakkers voor de ganzen groenvoer te vinden. De meeste graslanden waren in die tijd veel schraler dan nu en hadden 's winters weinig te bieden.

In enkele jaren was de Rotganspopulatie waarschijnlijk nog maar zo'n 10% van haar oorspronkelijke omvang. In het begin van de vijftiger jaren begonnen vogelbeschermers zich het lot van de ganzen aan te trekken. Er werden internationale tellingen georganiseerd en geleidelijk werd in de meeste van de betrokken landen de jacht gesloten. In Nederland het eerst in 1950. Denemarken was één van de laatste, nl. in 1972. Aanvankelijk nam de populatie heel langzaam toe. Geleidelijk gingen de ganzen op andere voedselbronnen over, zoals zeesla en darmwieren. Vooral in het westen van de Waddenzee, waar het zeegras niet terugkwam, begon door toenemende stikstofbelasting de zeesla-groei explosief toe te nemen. In de herfst vormt dit thans een belangrijke voedselbron. Van eind november tot maart is het gros van de popu-

Rotganzen. De vogel geheel links en de derde van links zijn eerstejaarsvogels (foto: Th. Mulder).

Een paar Rotganzen kort voor de terugtrek. Let op de hangbuiken

(foto: Th. Mulder).

latie aan de Engelse en Franse kusten te vinden, waar het zeegras zich wel heeft hersteld.

De 5 tot 10% van de populatie die tegenwoordig in de Nederlandse Waddenzee overwintert, gaat voor het grootste deel foerageren op binnendijkse graslanden op de eilanden en langs de kusten. De landbouwkundige kwaliteit van het grasland is na de vijftiger jaren sterk verbeterd, (vooral door kunstmestgebruik) en biedt ook in de winter voldoende groenvoer voor de ganzen.

Vanaf half maart keert de grote massa ganzen uit Engeland en Frankrijk terug naar de Waddenzee, waar zij tot hun wegtrek eind mei op de uitlopen-

de kwelderbegroeiing eten. Vooral bij vertraagde voorjaarsgroei kunnen ook dan nog de cultuurgraslanden plaatselijk door de ganzen druk bezocht worden en ontstaan problemen met boeren.

Uit het voorgaande blijkt, dat de verspreiding van de Rotganzen in hun wintergebied vooral bepaald wordt door het voedselaanbod, waarbij een duidelijke voorkeur blijkt te bestaan voor zeegras en andere planten van het zoute getijdemilieu.

Pas na de jachtsluiting in 1972 in Denemarken, waar jaarlijks een groot afschot was, begonnen de aantallen Rotganzen spectaculair toe te nemen. Een reeks zachte winters en succesvolle broed-

TABEL

Gemiddeld aantal rotganzen (*Branta bernicla bernicla*) op Wieringen, op binnendijks grasland. (Op 10-tallen afgerond.)

	1976-77	1977-78	1978-79	1979-80	1980-81	1981-82	1982-83	gem. p/mnd. 1976-83
oktober	—	—	—	90	120	170	50	60
november	—	120	160	220	150	510	600	250
december	290	230	250	300	650	390	650	390
januari	150	370	40	1.010	510	340	780	460
februari	520	410	100	500	520	410	840	470
maart	60	430	360	220	510	510	510	370
april	120	110	?	650	190	310	520	320
mei	40	—	150	90	180	220	incid.	100
totaal gemidd. per jaar	140	310	160	440	410	380	560	
Wereldpopulatie	110.000	103.000	140.000	170.000	150.000	130.000	?	
percentage eerstejaarsvogels	12%	2%	35%	30%	21%	8%	ca. 50%	

jaren zullen hier ook aan hebben meegewerkt. De totale bevolking van Zwartbuikrotganzen schommelt nu rond de 150.000 vogels. Deze schommelingen kunnen overigens aanzienlijk zijn, omdat het broedsucces van jaar tot jaar sterk wisselt (zie tabel). Er zijn jaren dat er vrijwel geen jongen worden grootgebracht, maar ook jaren dat bijna de helft van de populatie uit jonge vogels bestaat. Elk jaar wordt in de wintergebieden het percentage eerstejaars vogels vastgesteld. Bij de Rotgans is dit niet zo moeilijk, omdat de jongen hun hele eerste levensjaar lichte randen aan de vleugeldekveren hebben die ook in gevouwen toestand direkt opvallen. In het begin van het winterseizoen hebben de jongen nog geen witte halsvlek, maar die ontstaat in de loop van de winter en is dus geen betrouwbaar leeftijdskenmerk.

Sinds 1955 zijn we goed op de hoogte van de omvang en samenstelling van de Zwartbuikpopulatie. In de afgelopen 25 jaar was het broedsucces (d.w.z. het aantal grootgebrachte jongen) gemiddeld 24%. In twaalf van deze jaren was het percentage jongen ruim boven het gemiddelde, max. bijna 50%, maar in zeven jaar is het broedseizoen vrijwel mislukt. Deze uiteenlopende broedresultaten moeten vooral gezocht worden in de extreme klimaatomstandigheden in het broedgebied aan de kusten van de IJszee in midden-noord Siberië. De Rotgans broedt hier op de noordelijkste breedte die nog voor vogels bewoonbaar is. De zomer is zo kort dat elke dag telt: meteen na aankomst moeten de ganzen met nestelen beginnen. Als de dooi verlaat is, beginnen zij er helemaal niet aan. Ook kunnen veel eieren of kuikens later in het seizoen verloren gaan door weersverslechteringen. Er is ook een verband tussen het broedsucces en de conditie waarin de ganzen in hun broedgebied aankomen. Gedurende de laatste zes weken van hun verblijf in de Waddenzee wordt een vetreserve aangelegd. Vanaf half april begint hun lichaamsgewicht vrij plotseling met zo'n tien gram per dag te stijgen tot ze eind mei hun maximale gewicht van rond 1600 gram hebben bereikt.

Deze reserve is niet alleen brandstof voor de terugreis van zo'n 4.000 km (onderweg zijn nauwelijks meer belangrijke voedselgebieden), maar ook de energie die voor de voortplantingsactiviteiten en de productie van eieren nodig is moet uit deze reserves komen, want ook in de broedgebieden is dan nog nauwelijks voedsel te vinden. Als dus in het Waddengebied de weersomstandigheden in het voorjaar ongunstig zijn voor plantengroei, heeft dit gevolgen voor de conditie van de Rotganzen en dus voor het broedsucces.

De Rotgans op Wieringen

Van de globaal 10-15.000 Rotganzen die de eigenlijke wintermaanden in het Nederlandse Waddengebied doorbrengen en daar vooral op binnendijkse graslanden foerageren, herbergt het kustgebied van Noord-Holland noord, d.w.z. het Balgzand en omgeving en Wieringen ongeveer 10%.

In de tabel zijn van alle tellingen die ik op Wieringen deed, de gemiddelden per maand berekend. Duidelijk blijkt dat de hoogste gemiddelde aantallen in de maanden december, januari, februari en maart voorkomen. In april nemen de aantallen op Wieringen duidelijk af, terwijl dan juist de aantallen in het waddengebied als geheel sterk stijgen. De ganzen foerageren dan bij voorkeur op de uitlopende begroeiing van schorren en kwelders. In januari en februari 1979 zijn de aantallen klein onder invloed van abnormale sneeuwval. Uit de totaal gemiddelden per jaar blijkt, dat de aantallen op Wieringen sinds 1979 zeker niet toenemen. Wel bestaat bij veel boeren op Wieringen de indruk dat er steeds meer ganzen komen. Dat kan verklaard worden uit de steeds grotere verspreiding, vooral onder invloed van toenemende verjaging. In 1976 hadden hoogstens vijf boeren te maken met ganzenbezoek op hun land. In de winter van 1979-1980 waren dit ongeveer acht boeren, in 1981-1982 al vijftien en deze winter tot

Rotgans

(foto: Th. Mulder).

eind januari zeker twintig boeren. Het is duidelijk dat individuele verjagingsacties de ganzen alleen maar verspreiden. De enige oplossing moet gezocht worden in het reserveren van een gebied voor de ganzen, waar de boeren zonodig een vergoeding krijgen, terwijl de ganzen elders verjaagd worden. Op Texel is met een dergelijk beheer succes geboekt. Hierbij moet worden opgemerkt dat het 'Rotganzeprobleem' op Wieringen tot nu toe geen grote vormen aanneemt. De gemiddelde aantallen zijn niet groot en in het voorjaar, als de grasgroei doorzet, nemen ze bovendien af.

Kortom, om met het 'Beestenboek van Trijntje Top' te spreken: 'Ik ben', zo sprak het beest gekrenkt, 'lang niet zo'n rotgans als men denkt'.

Adres van de schrijver:

(foto's van de schrijver)

LITERATUUR:

First Technical meeting on Western Palearctic Migratory bird management. Proceedings Branta bernicla bernicla. I.W.R.B. 1979. Slimbridge, Engeland.

Vogel-varia

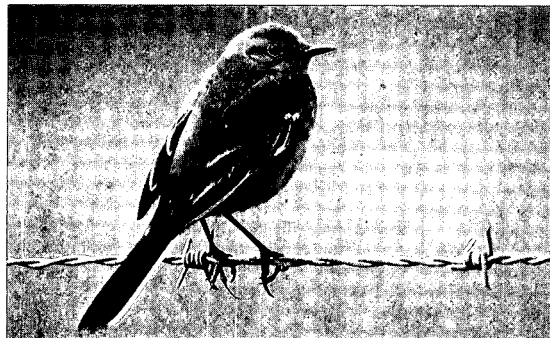
Vogelkalender 1984

De veertiendaagse vogelkalender in kleur is ongetwijfeld de meest gewilde vogelkalender in ons Nederlandstalig gebied. Aan de vijftientig kleurenplaten voor 1984 is weer bijzonder veel zorg besteed en bij vele vogelliefhebbers is het traditie geworden via deze vogelkalender op de hoogte te blijven van de beste prestaties van de Nederlandse en Belgische vogelfotografen. Onze veertiendaagse vogelkalender heeft zelfs de vierde plaats gekregen bij de verkiezing van de beste kalenders van Nederland. De bruikbaarheid is dan ook optimaal. Een handig formaat, een goed leesbaar kalenderium, een prachtige lay-out, interessante teksten en een keurig vogelboekje dat men aan het eind van het jaar er aan overhoudt.

Met de uitgave van deze traditionele vogelkalender beoogt de Stichting Het Vogeljaar in de eerste plaats de kennis en de interesse voor de bij ons voorkomende vogelsoorten te bevorderen maar tegelijkertijd de vogelfotografie op de juiste wijze te animeren en onder de bekendheid te brengen.

U kunt de Vogelkalender 1984 bestellen door overschrijving van f 13,50 op postrekening 4325 ten name van de penningmeester van het Kalenderfonds, Belaeltsstraat 16, 6721 WB Bennekom, telefoon 08389-7024. U ontvangt de kalender dan tijdig franco post thuis.

Engelse geel kwikstaart

Mededeling van het Sovon/Contactorgaan v. Vogelstudie: Abonnement Het Vogeljaar voor KNNV-leden

Het abonnement op 'Het Vogeljaar', tweemaandelijks tijdschrift voor vogelstudie en vogelbescherming, zal in verband met de gestegen kosten in 1984 met f 2,- verhoogd worden en de gereduceerde prijs die geldt voor KNNV-leden zal in 1984 daarom f 18,- bedragen.

KNNV-leden die op Het Vogeljaar geabonneerd zijn zullen in het begin van het nieuwe jaar een accept-girokaart ontvangen, waarmee zij dit bedrag kunnen voldoen op girorekening 2796198 t.n.v. dhr. H. L. van den Brink, Hartenseweg 20, 6705 BJ Wageningen.

Nieuwe abonnees zijn welkom! Men kan zich opgeven door f 18,- over te maken op bovengenoemd giro-nummer onder vermelding van 'contributie Vogeljaar 1984 - nieuwe abonnee'. Het telefoonnummer (voor inlichtingen) van dhr. Van den Brink is 08370-13718. Men kan zich ook telefonisch als abonnee aanmelden.

Verslag Vogelstudie 1982

Het 19e Verslag Vogelstudie is zojuist verschenen. Dit wederom bijzonder goed afgewerkte, 130 pagina's dikke verslag biedt behalve een adressenbestand van maar liefst 130 Nederlandse en 8 Belgische organisaties die zich met vogelstudie bezighouden ook een overzicht van de activiteiten op het gebied van de veld-ornithologie in 1982 en de plannen voor de toekomst. Behalve deze en andere waardevolle gegevens bevat dit door J. Steeman en T. Boode samengestelde verslag bovendien een overzicht van de inhoud van regionale en landelijke tijdschriften op het gebied van vogelstudie en vogelbescherming.

Voor serieus geïnteresseerden, namelijk diegenen die betrokken zijn bij de organisatorische kant van de vogelstudie, is dit verslag, zolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar bij: Mevr. M. van Sprakelaar, p/a Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Driebergseweg 16c, 3708 JB Zeist.